

ПРИЕМСТВЕНОСТ МЕЖДУ СТАРА И НОВА БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА*

ДОНКА ПЕТКАНОВА

Известно е, че качествените преобразования в литературното развитие не настъпват изведнъж. Те се подготвят от поредица предварителни явления в рамките на старото, зреят в благоприятна почва, за да покълнат и избуят. Новите идеи и форми се зараждат в лоното на традицията отначало като елементи, които подсказват непригодността на предходната литература да задоволи изменилите се духовни потребности. След това се появяват нов тип произведения, бележещи нови тенденции и насоки в идейното и литературното развитие, но те не изместват изведнъж старите. Те живеят паралелно с тях като изключения, понякога дори биват незабелязани или недостатъчно оценени от съвременниците, но с течение на времето стават все по-популярни и дават подтици за други, още по-различни и нови по същност творби. Тези първи рожби на зараждащото се ново общество с ново самочувствие и нов поглед върху света, макар и вече твърде различни от своето обкръжение и от предходната литература, все още носят в себе си дъха на това обкръжение; видими и невидими нишки ги свързват с традициите от миналото.

При епохи на смяна на идеологията и светоусещането, на преустройство на обществото се забелязва продължителен период на преход, когато литературата се видоизменя и обновява, за да отговори на нови жизнени потребности. Този период на преобразование на литературата като цяло трае обикновено столетия. Невъзможно е да се установи граница между едната литература и другата в рамките на едно десетилетие или чрез една дата. Преходът между античната литература и византийската, между византийската и новогръцката, между старата българска литература и новобългарската е *бавен и неравномерен*. Движението на литературите към съвсем различна идеология, жанрови форми, метод, тематика познава своеобразни междинни, смесени явления, изпреварили и закъснели явления, а и у авторите, които се оказват като нови, все още съществува здрава връзка със старата книжовна традиция. Ако поставяме Паисий в началото на нашето духовно възраждане, това естествено не означава, че преди 1762 г. нашата литература е изцяло стара, а след тази дата става нова. Това също така не означава, че самата История на Паисий и най-ярките творби на ранното Възраждане са изцяло нови — някакви неочаквани творения на личности, дошли от един непознат свят. На този въпрос — именно *еволюционния* преход на литературата ни от стара към нова — обърна внимание на времето Б. Пенев¹ и него-

* Доклад, четен със съкращения на XI комплексна конференция в Пловдив през октомври 1979 г.

¹ Б. Пенев. История на новата българска литература. Т. I. С., 1932, с. 3—5.

вите общи разсъждения, както и редица конкретни наблюдения при отделни книжовници, остават меродавни и днес.

Българската литература преживява дълъг период на преход от средновековна литература към новобългарска. Според мен той започва приблизително през втората четвърт на XVII в., когато се превеждат на новобългарски език словата на Дамаскин Студит и на други по-стари известни и неизвестни автори. Ако ранните дамаскини, свързани с църковната практика и преведени на консервативен книжовен език, продължават традицията на средновековната проповедническа литература, езикът на смесените дамаскини от XVII в. е ново явление. То е резултат от потребността от достъпно четиво за широките читателски кръгове и от влиянието на гръцките книжовници от края на XVI и от XVII в. Но ако по своята езикова форма, общо взето, дамаскините от XVII в. са новобългарски паметници, по съдържание те си остават средновековни, без определен израз на ново мислене. В словата на Дамаскин Студит, които най-много привличат книжовниците, има някои нови тенденции, но плахо изразени в традиционни форми и подчинени на религиозния мироглед. С други думи, новото в дамаскините се проявява като отделен елемент, като симптом за бъдещо развитие, като нарушаване на традицията в отделни нейни пунктове.

В сравнение с книжовното обкръжение от дамаскини едно изпреварило явление е делото на католишките книжовници от XVII в. — Петър Богдан, Филип Станиславов, Петър Парчевич.² У тях виждаме наченки на жанрови форми и идеи, които ще се появят и развиват в българска православна среда от втората четвърт на XVIII в. насетне, а именно интереса към българската история, автобиографичния и пътеписния жанр. На фона на книжнината от XVII в. се откроява ясно и патриотизмът на българите-католици, тяхното национално съзнание. Творчеството на българите, получили възпитание на Запад, показва приблизително какво би било естественото развитие на българската литература, ако тя не бе откъсната от общото европейско развитие, показва как българинът в допир с една по-развита култура бързо узрява за нов тип литература и е способен да я създаде. В общия ход на българското книжовно развитие през XVII в. обаче католишката книжнина по известни причини (езикът на творбите и сферата на разпространението им) остава изолирано явление без влияние. Тя не стимулира по-нататъшното развитие на българската литература. Между нея и бъдещите новаторски литературни прояви (делото на Партений Павлович, Паисий Хилендарски и др.) няма пряка приемственост. Между българските католици и средновековната българска култура обаче има приемственост, макар те да получават образованието си в чужди училища. Най-тясна връзка с традицията поддържа Филип Станиславов, който със съдържанието на своя „Абагар“ не се отличава съществено от дамаскините и е свързан с апокрифните сборници от миналото. Ако у него прави впечатление като нещо ново националното самочувствие, то книжовният му език изостава в сравнение с езика на дамаскините. Най-нов, най-ярък се откроява Петър Богдан, който е първият българин, възпламенен от идеята да напише История на България,³ но и в неговия мироглед, и в изворите му се чувствуват следите на средновековното влияние.

Около средата на XVIII в., както е известно, се появяват личности, които както по езика, така и по съдържанието на своето творчество не са средновековни в същинския смисъл на думата, но все още не могат да се окачествят изцяло като възрожденци. Такива са с цялостната си книжовна дейност Йосиф Брадати, Христофор Жефарович и Партений Павлович. Това са своеобразни автори на пре-

² П. Динев. Българската литература през XVII в. — В: Похвала на старата българска литература. С., 1979, с. 297—312 (там и библиография).

³ Б. О. Ж. Димитров. За историята на София и България от Петър Богдан. Исторически преглед, 1979, кн. 1, с. 102—108.

хода, които с някои страни от книжовното си дело продължават средновековната традиция, но с други страни се изиявяват като личности от нов тип, изразяват нови схващания.

Йосиф Братци например превежда жития и поучения, преписва такива от по-стари сборници, учи народа на християнско добронравие, притежава типични за духовенството възгледи за жената и всичко това го свързва със Средновековието. В същото време обаче той проявява подчертан интерес към новогръцките автори от XVII в. — предимно към Агапий Критски, който има живо отношение към обществените проблеми на времето. В негов дух Йосиф актуализира преводните творби, като изразява собствено отношение към съвременните явления. Той проявява загриженост за съдбата на народа, непримирим е към невежеството, разгръща огромна дейност като разпространител на създадените от него сборници, предназначени за „простите люде“. Заедно с това той отбелязва в поредицата приписки автобиографични факти, по пряк или косвен път обръща внимание върху своята личност. Всичко това като краен резултат означава разчупване на традицията, показва неудовлетвореност от състоянието на съществуващата литература, очертава книжовника като дейна, енергична личност, който независимо от религиозния си мироглед не притежава типичното монашеско смирение, а отдава помислите и силите си на своя народ.

Чувствително отклонение от традицията бележи Партений Павлович.⁴ С част от книжовната си работа той принадлежи на средновековната религиозна книжнина. Неговата автобиография обаче, написана три години преди смъртта му, е скок в развитието както на самия автор, така и на южнославянските литератури изобщо. Тази автобиография, макар на времето да няма въздействие върху съвременниците, тъй като остава за тях непозната, представлява важен момент в историята на съзнанието на южнославянския писател и в развитието на жанровете. Тя е предвестник на новия автобиографичен жанр, който няма подобие в старите литератури на българи и сърби и който в течение на XVIII—XIX в. ще даде многообразни форми. Авторът, който е пътувал в много страни и е видял и научил много неща, има усет към историческите проблеми на века, проявява теоретическо и критическо мислене, на места изразява прогресивни светски идеи. Той е неспокойна, решителна, непримирима личност. Това придава на творбата му нови черти по съдържание и дух. Произведението обаче не скъсва връзка с дотогавашната литературна традиция. Тя се чувства в езика на автора, в цитирането на библейските книги, в стила му — на места назидателен, напомнящ поучителната литература, другаде развълнуван, постигнат със средствата на ораторската проза. Партений се интересува много от религиозни светини — манастири, мощи, прекланя се пред тях. За светците той говори с дълбоко религиозно чувство независимо от произхода им. Критиката му към католицизма не е от позицията на разума, а от позицията на православие. Неговата неприязън към турците е също на верска основа. Той мрази турците не като поробен българин или сърбин, а като православен християнин. Християнската идея се налага у Партений над националната. Това го сближава с писателите от XV и XVI в. И все пак идеите и чувствата на Павлович имат обществено оправдание и смисъл за времето, нямат тясно религиозно значение. Те звучат по нов начин, свързват се с православна Русия, наказанията често се обясняват с отщепенството от православието (не с греховете на хората изобщо). Така че и в многобройните връзки на Партений със средновековната духовна култура си пробиват път нови съвременни тенденции. Или общо за автобиографията на П. Павлович може да се каже онова, което виждаме в още ред творби от следващите десети-

⁴ По-подробно за него вж. у Б. С. Ангелов. *Съвременници на Паисий*. ч. П.С., 1964, с. 5—59; текстовете на с. 197—210.

летия — примесване на стари и нови идеи, на традиционни и нови форми, съжителстване на една творба на новаторство и традиция.

В „Славянобългарска история“ на Паисий Хилендарски, пет години по-късна от автобиографичния опит на Павлович, наличието на старото и новото се намират в друго съотношение. Преобладават онези черти, които придават на Паисиевата творба безпорен новобългарски характер. Многократно е подчертавано (Б. Пенев, П. Динев, Е. Георгиев и др.), че „Славянобългарска история“ се явява възрожденско по дух и задачи произведение, ярка историографска публицистична творба, която с патоса си, с идеите си, с личността на автора и умението му да анализира, с ярко изразеното национално съзнание изпреварва далеч творбите на Йосиф Братки и Партений Павлович. За своето време Паисиевата история е единствена по жанр и дух (Зograфската история по-скоро бихме причислили към летописната традиция). До появата на „История во кратце“ (1792) на йеромонах Спиридон тя остава в българската литература като *изключение*. А и Спиридоновата творба, макар и тъй късна, не може да се равнява с нея. С изявата на национално съзнание и патриотизъм, с яснотата на концепциите си Историята на Паисий я превъзхожда. Това самотитно, българско по дух и съдържание произведение до края на XVIII в. се разпространява бавно; то не може да намери изведнъж своя читател. Българинът от вътрешността на страната още не е напълно узрял за него. До началото на XIX в. той с по-голямо увлечение и разбиране чете дамаскините, предлагащи му най-разнообразно четиво от арсенала на средновековната литература. Паисий бива напълно разбран и оказва своето дълбоко влияние едва през XIX в. И все пак въпреки „новобългарския“ характер на историята тя не стои в пълно противоречие с обкръжаващата я и предходната стара литература. В редица отношения творбата изхожда от нея. Приемствеността между това произведение и старобългарската книжовна традиция се вижда в езика, който издава книжовното възпитание на своя автор. В някои отношение този език е по-старинен, отколкото езикът на тогавашните дамаскини. Връзката със старата литература се проявява и в привличането на изворите. Както показват изследванията, за да състави своя труд, Паисий използва не само печатни истории (на Мавро Орбини и Цезар Бароний), но се рови дълго и в българските ръкописи. В тях той открива ред творби на старобългарски автори (от Търновската книжовна школа и др.)⁵, които използва като исторически извори. Паисий открива в старата литература не само исторически факти, но и източник на гордост. Неговият патриотизъм е развитие и проявление на нова основа на българския патриотизъм от миналите години. Паисий се свързва донейде със старобългарския и изобщо със средновековния писател и с отношението към изворите. В науката е отбелязано, че той има критично отношение към източниците, което го отличава от старите писатели. Това критично отношение обаче се появява в резултат на недоверието му към чуждите автори — било като друговеци, било като гърци, които съзнателно според автора скриват или изопачават истината за българите. Критиката следователно стои на верска или на народностна основа, тя още не е проява на научно историографско мислене. Към всички домашни извори — литературни творби и дори легенди — Паисий се отнася безкритично. Като старобългарския автор той се доверява на литературните творби, отнасяйки се към тях като към същински исторически извори. Като към автентична история Паисий се отнася и към Библията. Той започва творбата си с библейския разказ за Ной и неговите синове и оттам преминава към българската история. С библейската история започват и византийските хроники, а също така и гръцките истории от

⁵ Н. Драгова. Домашни извори за „История славянобългарска“. — В: Паисий Хилендарски и неговата епоха. С., 1962, с. 285—340.

XVI—XVII в., които следват старата летописна традиция. За всеки средновековен писател Библията е неоспорим исторически извор и пример за поучение.

Като съвременници на Софроний работят двама скромни, но интересни автори — поп Пунчо и йеромонах Спиридон. В своята история Спиридон е по-тясно свързан с летописната традиция, отколкото Паисий, а със службата си за Теодосий Търновски е почти изцяло в традицията. В сборника на поп Пунчо от 1796 г. се отразява една типична особеност на времето — именно *паралелното и равноправно* съществуване на средновековната и начеващата новобългарска литература. В този сборник си дават мирна среща и служат на един и същ читател старата и новата литература; старата е представена с апокрифи и религиозни разкази, а новата с Историята на Паисий. Самият поп Пунчо като личност обединява у себе си някои черти на старобългарския книжовник с чертите на новия просветител, който е замислил да печата книга на „прост“ български език и има самочувствието да рисува себе си. Подобно нещо може да се каже и за неговия съвременник Софроний, но повече с превес към новото. Като творческа личност той в значително по-голяма степен надмогва традицията.

В развитието на Софроний Врачански се отразява сякаш в състен, ускорен вид развоят на българската литература от стара към нова. Както е известно, като млад свещеник Стойко Владиславов е дамаскинар и преписвач на бого-служебни книги. Преписването на Паисиевата история през 1765 и 1781 г. говори за патриотични пориви и нови вълнения у книжовника, но нейното идейно съдържание дълго време няма видимо въздействие върху неговата книжовна дейност. Видинските сборници от 1802 г. са един по-висш етап от развитието му, но те не са нещо повече от продължение на дамаскинската традиция по форма и съдържание. Тук се натъкваме на нови по същество идеи — за светска просвета, за догонване на другите народи, критика към духовенството, патриотична загриженост за езика, — но всичко това е изразено във форма на добавки в старото съдържание (подобно като у Агапий Критски и Йосиф Брадати) или в кратки предговори и послесловии. По стил тези оригинални моменти остават в традицията на поучителната литература или на приписките. „Неделник“ на Софроний е ново явление дотолкова, доколкото е първа печатна книга на новобългарски език и като такава полага началото на нова традиция. Новото още е патриотичната цел, с която книгата се печата, съобразяването с просветните нужди на съвременната църква и съвременния слушател и читател, свързването на тази книга с въпроса за народността и престижа. По съдържание обаче „Неделник“ не е нищо ново — сборник с неделни тълковни и празнични слова, каквито се съставят през цялото Средновековие. Или общо трябва да кажем, че във Видинските сборници и в „Неделник“ на Софроний се забелязва стремеж за откъсване от старото и отново връщане към старото; появяват се нови идеи и чувства, заключени в стари форми; старото съдържание се поставя в служба на нови цели.

„Житие и страдания на грешния Софроний“ вече показва нещо съвсем друго. Неведнъж е доказван новаторският характер на творбата, съвременната ѝ същност като жанр в общобалкански аспект. Тя е по-художествена от автобиографията на Партений Павлович, по-светска, по-правдива и убедителна като повествование, народна по език. Тя носи обаче едно своеобразие, неповторима атмосфера, която се дължи не само на личността на автора и на изобразението на конкретни български събития. Това своеобразие е резултат и от връзката на творбата със старобългарската книжовна традиция, от съчетаването на старинните елементи с новото. Не е случаен фактът, че житието с някои свои черти и най-вече като цялост прилича на автобиографията на протопоп Авакум от XVII в., макар че двете творби стоят далеч по време и изобразяват различна обществена действителност. Това е причина да се предполага пряка връзка между

произведенията, по-точно влияние от страна на протопоп Авакум.⁶ Аз изключвам такова влияние. Близостта между двете творби, смятам, се дължи между другото на въздействието на житийната литература и върху двамата автори. Като писатели те имат пред очи в най-общ смисъл едни и същи образци — житията, предимно мъченишките жития. Въздействието на житийната литература върху Софроний не е решаващо, напротив, в много отношения авторът надмогва житийната традиция. Връзка обаче съществува. Тя проличава както в заглавието, така и в композиционната схема на творбата. Тя започва от детските години на автора и завършва с момента на написването ѝ. Всички събития са дадени в хронологичен ред, общо взето, лаконично, липсват дълги описания. Така се пишат житията векове наред. Хронологията в тях е закон. Общоприет стил е и лаконичността; проследява се същността на действието, а описанията и анализите заемат ограничено място. Софроний също така пише автобиографията си, защото не познава друг начин на изложение на един живот. Естествено той не повтаря житийната композиция и не би могъл да я повтаря, тъй като не разказва за канонизиран светец *вън* от себе си, а за *самия* себе си. Това налага промени в неговата литературна постройка — отпадат типичният житиен увод, молитвеното или поучително заключение, ред агиографски белези като чудеса, риторически отклонения и др.

Понякога сме си задавали въпроса, защо Софроний не описва приятни и спокойни дни от своя живот, защо не рисува своята семейна среда, роднини и приятели, градското ежедневие, защо не разказва по-подробно за учителската си работа, която обхваща дълги години от живота му, а за книжовната си дейност споменава няколко думи едва в края на Житието. Софроний пише главно за преめждия, неприятности, обществени нещастия, от които страда всяка отделна личност (войни, чума, произволи, кърджалии). Другото, извън страданието, в творбата е нищожно по обем, отбелязано с отделни изречения. Обясненията за тази страдалческа линия в творбата могат да бъдат различни. Преди всичко времето, в което протича животът на автора, насочва към такова изображение. Страданието и човешката несигурност са характерни за втората половина на XVIII в. Но в биографията на Софроний е имало и спокойни, обикновени, изпълнени с тих труд и домашни радости дни, които от наше гледище биха били не по-малко интересни за изображение. Затова възниква въпросът, дали в *подбора* на жизнения материал, в определяне на страдалческата насока на творбата Софроний не следва в най-общ смисъл някакъв пример. Струва ми се, че и в това отношение има известен дял житийната литература. В преめждията герой-разказвач израства в герой-страдалец. Страданието и неговото надживяване е нещо по-особено, необикновено, което оправдава написването на Житието, има обществено значение. Така и в житийната литература спокойното ежедневие на героя не е тема; там центърът на вниманието пада върху изключителното, необичайното, в един или друг смисъл героично, което прави личността необикновена. Ние се възхищаваме на устойчивостта на Софроний, на това, че той изпълнява своя дълг при такава трудна обстановка, не бяга от живота, не се отчайва в страданията, но в последна сметка така самият автор се е нарисувал. Ако той бе дал по-ограничено място на премеждията, ако бе обърнал поглед върху други страни от своя живот, с други думи, ако по друг начин бе подбрал и подредил жизнения материал, картината би била друга и образът би добил други очертания. Но всекидневната учителска, църковна и книжовна работа, градското ежедневие, семейното веселие и грижи — това са обикновени, делнични, лични неща. За подобни работи житията не говорят, затова по техен

⁶ К. Мечев. Протопоп Авакум и Софроний Врачански. — В: Русская литература XI—XVII веков среди славянских литератур. М. — Л., 1963, с. 358—366.

пример Софроний подбира и подчертава такива моменти от живота си, в които има препятствия, трудности, страдания. Във водовъртежа на драматични, изключителни събития и постоянни патила той става мъченик и герой.

Връзката на Житието със старата литература се проявява и по отношение на стила. Само в ограничена степен обаче, защото по начин на изложение авторът силно се отклонява от традицията. Той се сближава повече с народноговоримата реч, има допирни точки с народната проза. Въздействието на стила на средновековната литература се съзира в отделни епитети, изрази и стереотипни обяснения, които наред с народните думи и обрати създават особен колорит на творбата.

Влиянието на дълговековната предходна традиция се чувства дълбоко в XIX в. докъм неговата среда. С нея главно са свързани книжовници от първите четири десетилетия на века, като Йоаким Кърчовски, Кирил Пейчинович, Константин Огнянович. Старобългарската традиция продължава да живее: било като *доизясняване* на старата книжнина сред част от населението, било като опит да се *обработи, преосмисли* и впрегне тя в служба на съвременните задачи, било като *остатък в нови* по замисъл и предназначение творби. Наред с ярки нови явления като „Рибен буквар“ и „Мати Болгария“ продължават да се превеждат и преписват религиозни разкази и апокрифи, жития и поучения. Наред с фигурата на Берон и Неофит Бозвели стои един поп Тодор Пирлопски, последният дамаскинар, който почти изцяло е в традицията. В творчеството на нови по дух и стремежи писатели се откриват следите на предходната традиция. Намираме ги и у Неофит Рилски, и у Неофит Бозвели, и у Райно Попович, и у др. И това никак не е чудно, защото те получават първоначалното си образование в килийните училища и повечето от тях имат духовен сан. Например в „Мати Болгария“ — извънредно интересно по съдържание, патриотично, актуално произведение — приемствеността със старата книжнина се съзира в диалогичната форма. Като разглежда творбата, Б. Пенев допуска по отношение на формата влияние от диалозите на Лукиан, познати по негово време и използвани в гръцките училища.⁷ С влиянието на Лукиан той свързва и сатирата на Неофит. Не е излишно обаче да се припомни, че в средновековната литература, безспорно позната на Неофит, съществуват немалко диалози от апокрифен и официален характер. Освен това през XVIII—XIX в. се съчиняват ред гръцки диалози, които продължават традиции от миналото. Затова логично е в избора на диалогичната форма и създаването на диалогичен диалог да се вижда внушението и на средновековната традиция. При това и други формални белези насочват към връзка със старата книжнина изобщо. У Неофит се срещат ред възкличания, обръщения, натрупване на епитети. Тази емоционална раздвиженост на творбите му издава темперамента на автора, но не бива да се обяснява само с него. Посочените изразни средства в тяхното обилие са характерни за средновековната литературна риторика и за химнологията. Що се отнася до сатирата на Неофит, тя също не е чужда на Средновековието. Няма да отивам толкова далеч да правя паралели с Презвитер Козма, който Неофит едва ли е чел. Имам пред вид многобройните поучения, които съдържат сатирически моменти и особено новогръцките им обработки, част от тях познати и на български език. В средновековната поучителна литература срещахме критика срещу богатите и грабителите, защита на бедните и онеправданите — моменти, които има и у Неофит Бозвели. Страстната публичност е била винаги характерна за старата литература, като се започне от поученията на Йоан Златоуст, популярен у нас в продължение на много векове, и се стигне до Агапий Критски и Йосиф Брадати, които осъвременяват старите творби с критиката си към съвременни

⁷ Б. Пенев. История на новата българска литература. Т. II, с. 601—603.

явления (потурчването, невежеството на духовенството, лихварството). Обръщайки поглед към своето време, не е изключено Неофит Бозвели да има подтик и от опита на старите писатели.

* * *

С преустройството на българското училище, с ограничаване влиянието на църквата, със засилване на руското литературно влияние прекъсва връзката със старобългарската книжнина. Литературата се отделя окончателно от църквата. Интересът към стара България става научен — у Раковски, В. Априлов, М. Дринов, но старобългарската литература не въздействува повече върху развитието на жанровете, съдържанието и стилистиката на творбите и миросгледата на авторите им.

Историята на българската литература от първите трепети на новото до окончателното ѝ превръщане *като цялост* в новобългарска показва постоянно преплитане на традицията с новаторството. В средновековни по същност и характер творби се появяват нови елементи, а до късно в новобългарски като цяло произведения остават следите на средновековното литературно мислене. Самото старо, доколкото се използва от нови по темперамент и миросглед личности, се преосмисля, свързва се със съвременни проблеми и задачи, подчинява се на нови цели. Старото се използва от позицията на едно качествено различно съзнание или остава като непреодолима в момента стихия, плод на образованието, на навика или на духовното звание на автора. Влиянието на предходната традиция в някои случаи се проявява в съдържанието на творбите, в други във формата. В *цялостния литературен процес* се обособява един *период на преход*, който има *специфични особености*. Този преходен период начева приблизително през втората четвърт на XVII в. и свършва през втората четвърт на XIX в. Във всяка епоха фактически съществува проблемът за преплитането на традицията с новаторството, защото във всяка епоха има по-бавно или по-бързо развитие напред. През този период обаче става среща на две различни идеологии, на две различни жанрови системи — едната залазваща, другата раждаща се. През това време паралелно съществуват по същност стари и нови явления, съжителствуват традиционни и нови идеи и изразни средства, отговарящи повече на потребностите на едно светско общество. Старото и новото са в своеобразна симбиоза често у един автор и в рамките на една творба, както през втората половина на XIX в. вече не ще бъде възможно. По количество отначало средновековната по същество книжнина преобладава, но новото е потенциално силно; в него са заложени тенденциите на развитието. Това е период на зараждане и прогресивно настъпление на новото и постепенното безконфликтно отмиране на старото. С течение на времето се мени само съотношението в полза на новото. Заедно с това настъпват сериозни промени в психологията на читателската публика.

Този постепенен преход от средновековна към новобългарска литература е нормален процес, тъй като всяка нова култура не се ражда на празно място. Затова при периодизацията на българската литература след епохата на същинското средновековно творчество би трябвало да се различава период на преход, в който се кръстосват две литературни епохи, две идеологии, бавно и мъчително се формира една нова стилистика, след който следва времето на същинската новобългарска литература. Този период на преход е необходимо да се изучава като едно *цяло*, такъв, какъвто е, с всичките му особености. Вътре в него бихме могли да разграничим етап на Предвъзраждане и етап на ранно Възраждане, а сред авторите на ранното Възраждане бихме могли да търсим барок и Просвещение. По отношение на етикирането обаче трябва много да се вни-

мава, тъй като у нас направленията са смесени, не се явяват в чисти форми, а повече като навей. Нашето литературно развитие е твърде самотно, то стои във връзка с възраждането на българския дух и условията на чуждоверско робство без сериозно противоречие с църквата. Влиянията идат от различни посоки и не на последно място — от домашната традиция и от балканските литератури, които се развиват при сродни условия.

Периодът на преминаване от средновековната литература към новобългарската, родена от новите задачи на времето и от новия човек, е важен начален момент от въздигането на народността ни и трябва да се разглежда в неговото *единство и сложност*. При сегашното деление на литературата само на старобългарска и новобългарска се достига до неубедителни решения. Авторы от едно и също полустолетие и дори десетилетие се разпределят едни в старата, други — в новата литература и по този начин се откъсват от естествената им среда като брънки от един цялостен и неделим литературен процес. На други автори не намираме подходящото място, наричаме ги „предтечи“ на значителните писатели или епигони. А всички те са рожба на една преходна епоха, всички са свързани помежду си в стремежа да отговорят, както могат, на изискванията на времето; те са необходими звена от едно специфично балканско литературно развитие, от настъпателното и неравномерно преобразуване на литературата от средновековна към нова.